

Figura nr. 5: QA16.1 - QA16.6 Referitor la următoarele țări, aveți o imagine pozitivă sau negativă asupra lor? (% în UE27) - EB97.3/Primăvară 2022 (aprilie-mai), iunie 2022 (European Parliament 2022)

Sustenerea față de refugiații din Ucraina nu este afectată de faptul că, în ceea ce privește media europeană, 40% dintre respondenții Eurobarometru consideră că războiul le-a redus deja standardul de viață, iar tendința va fi păstrată și în anul viitor, și 47% afirmă că deși în prezent standardul de viață nu a fost redus, cu siguranță acest lucru se va întâmpla în anul 2023 (figura nr. 6).

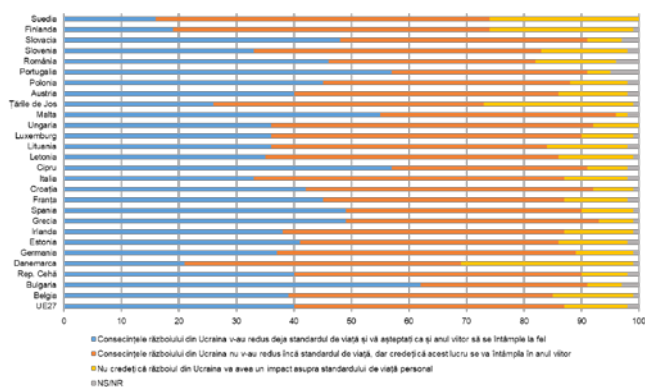


Figura nr. 6: QA14 Gândindu-vă la standardul de viață personal (de exemplu, bunurile și serviciile pe care vi le permiteți), care dintre următoarele afirmații este mai aproape de situația dvs.? (% în UE27) - EB97.3/Primăvară 2022 (aprilie-mai), iunie 2022 (European Parliament 2022)

În același timp, Indexul de Securitate 2023 publicat la Conferința de Securitate de la München arată o creștere semnificativă în percepția riscurilor asociate războiului din Ucraina. Astfel, itemi precum „Rusia”, „folosirea armelor nucleare sau biologice de către un agresor”, „lipsa hranei”, „criza economică și financiară” înregistrează creșteri de peste 15-20 de procente în studiul realizat în octombrie-noiembrie 2022, comparativ cu cel din noiembrie 2021, iar problemele ce au dominat agenda publică în anii anteriori înregistrează scăderi de câteva procente (schimbarea climei, distrugerea habitatelor naturale, terorismul islamist radical, o viitoare pandemie, pandemia de Covid-19) (Bunde, și alții 2023, 6). În ceea ce îi privește pe cetățenii ucraineni, doar sondajul realizat la

sfârșitul anului trecut îi introduce în eșantion, iar analiza arată o orientare preponderent pro-occidentală, cu accent pe normele europene (figura nr. 7), precum și dorința de a continua lupta cu forțele ruse, indiferent de scenariu (război convențional, folosirea unei arme nucleare tactice asupra Mării Negre sau chiar asupra unui oraș ucrainean) (Bunde, și alții 2023, 59-60).

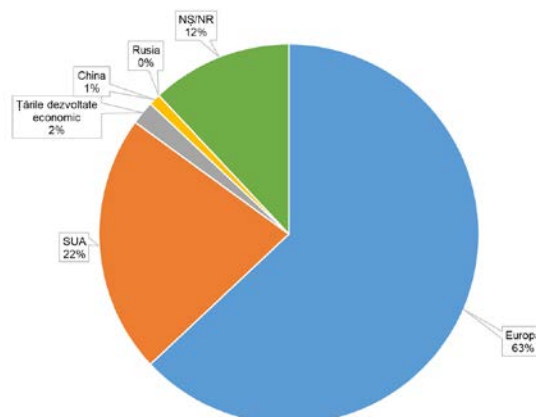


Figura nr. 7: Opiniile cetățenilor ucraineni cu privire la regulile conform cărora ar prefera să trăiască, noiembrie 2022 (Bunde, și alții 2023, 59)

Așadar, războiul din Ucraina a adus din nou în discuție atât termeni post al Doilea Război Mondial, precum „denazificarea”, în contradicție cu realitatea ucraineană, dar și crimele de război, a căror ultimă consemnare istorică pe continentul european datează din timpul războaielor iugoslave. Din păcate, orice analiză a războiului din Ucraina nu poate fi realizată fără un anumit grad de reificare a populației afectate de conflict, astfel că imaginile deosebit de sugestive și emoționante difuzate de mass-media din întreaga lume nu pot fi înțelese la adevărata lor amploare decât dacă sunt însoțite de cifrele seci ale statisticilor publicate de autoritățile naționale și internaționale. Prognozele ce pot fi realizate pe baza evoluției războiului în decursul unui an calendaristic arată faptul că situația umanitară este departe de a se îmbunătăți, în condițiile în care bombardamentele rusești asupra infrastructurii civile și a celei critice continuă. Chiar dacă războiul se va finaliza în viitorul apropiat sau mediu sau se va transforma în conflict înghețat, indiferent de scenariu, reconstrucția Ucrainei va necesita resurse uriașe materiale, umane și de timp.

NATO și UE. Surmontarea limitelor și evitarea escaladării

Cristina Bogzeanu

La 24 februarie 2022, forțele armate ale Federației Ruse inițiau, la ordinul liderului rus, așa-numita „operație militară specială”, cu scopul de a „proteja populația care, timp de opt ani, a fost ținta

umilințelor și genocidului efectuate de către regimul de la Kiev”, scop care urma să fie atins prin „demilitarizarea” și „denazificarea” Ucrainei (Address by the President of the Russian Federation 2022). Așa-numita „operație militară specială” s-a dovedit a fi un act de agresiune militară nejustificată a Federației Ruse asupra Ucrainei, cu efecte devastatoare în termeni de pierderi de vieți omenești și distrugerii ale infrastructurii statului atacat. Războiul Rusiei împotriva Ucrainei este cea mai mare confruntare militară pe teritoriul european de la finalul celui de-al Doilea Război Mondial. Mai mult, prin implicațiile sale asupra securității și stabilității europene și internaționale (securitatea alimentară, spre exemplu), agresiunea Rusiei asupra Ucrainei a generat reacția principalelor organizații de securitate din spațiul euroatlantic – NATO și UE. Reacția lor a fost astfel calibrată încât să răspundă deopotrivă nevoii de sprijin a Ucrainei, cât și nevoii proprii de securitate. Astfel, acțiunea NATO și a UE în contextul războiului Rusiei împotriva Ucrainei s-a desfășurat în baza unor coordonate care au rămas constante pe parcursul întregului conflict: a) menținerea securității spațiului statelor membre; b) sprijinirea Ucrainei; c) evitarea acțiunilor care ar putea fi valorificate de partea rusă într-o eventuală decizie de a escalada conflictul.

În aceste condiții, Kievul a solicitat constant sprijin politic, economic, social, militar, umanitar de-a lungul întregului an, iar dimensiunea sprijinului furnizat de actorii occidentali a fost limitată de necesitatea de a evita escaladarea conflictului. Natura injustă a acțiunilor Federației Ruse, amploarea dramei umanitare și a distrugerilor fizice suferite de Ucraina, precum și rezistența statului în fața atacului Federației Ruse au generat o amplă mișcare de susținere politică și socială a acesteia. Rezultatul a constat în măsuri de sprijinire a Ucrainei în plan politic, umanitar, economic și militar. Cu toate acestea, asaltul asupra Ucrainei continuă, menținând statul și populația sa într-o continuă și accentuată insecuritate.

În acest context, lucrarea de față este dedicată analizei sprijinului oferit de actorii euroatlantici statului atacat. Vom lua în considerare tipul de măsuri implementate, dificultățile pe care cele două organizații de securitate din această regiune – NATO și UE – le-au surmontat în vederea furnizării sprijinului necesar, precum și modul în care Federația Rusă se raportează la acestea.

Discursul din 24 februarie 2022 al președintelui

rus, prin care anunța decizia de a lansa „operația militară specială”, conține nu mai puțin de nouă referiri la NATO, descris ca amenințare la securitatea Rusiei, în special prin politica de extindere spre est (Address by the President of the Russian Federation 2022)¹⁴. Așadar, deși principala justificare a agresiunii împotriva Ucrainei oferită de partea rusă rezidă în protejarea populației de presupusele abuzuri ale regimului de Kiev, ideea legăturii dintre Kiev și actorii occidentali (NATO, în special) este constantă pe parcursul întregului discurs. De altfel, pe durata acestui an, ideea că războiul din Ucraina este un război între Rusia și actorii occidentali (NATO și SUA, în special) a câștigat teren la nivelul discursului oficial de la Kremlin (Euronews 2022) (Reuters 2023), mai ales în legătură cu decizia actorilor occidentali de a sprijini cu armament forțele ucrainene, deși sprijinul militar este furnizat Ucrainei la nivel bilateral și nu în cadrul Alianței. Desigur, apartenența lor la NATO este totuși semnificativă, mai ales la nivel politic – postura Alianței (mesajul politic și diplomatic transmis), garanțiile de securitate de care beneficiază în baza statutului lor de state membre. În plus, NATO funcționează în acest context și ca platformă de coordonare între cererile de sprijin ale Ucrainei și ofertele de sprijin din partea aliaților.

În cadrul Summitului de la Madrid, aliații au decis acordarea unui Pachet consolidat de sprijin (*Comprehensive Assistance Package*), care vizează accelerarea livrării de echipament militar neletal, consolidarea apărării cibernetice și rezilienței Ucrainei, sprijinirea modernizării sectorului de apărare pe calea consolidării interoperabilității pe termen lung (NATO 2022a). De asemenea, pe termen lung, statele membre NATO și-au manifestat deschiderea pentru sprijinirea Kievului în procesul de reconstrucție postconflict și reforme.

Pentru NATO însă, principala linie de efort a fost constituită de consolidarea posturii de apărare și descurajare și consolidarea flancului estic al Alianței, printr-un set de decizii și acțiuni ce au fost descrise drept „cea mai mare revizuire a descurajării și apărării noastre colective de la finalul Războiului Rece” (NATO 2022a). Conform paginii web oficiale a Alianței, peste 40.000 de militari din țările aliate, alături de capacități aeriene și navale și sub comandă directă a NATO, sunt prezente pe flancul estic. Au fost stabilite noi grupuri de luptă multinaționale în Bulgaria, România și Slovacia, alături de cele care erau deja

¹⁴ La finele anului 2021, când Rusia începuse să concentreze trupe în Belarus la granița cu Ucraina, actorii occidentali au încercat să negocieze o desescaladare a tensiunilor. În acest context, Federația Rusă a emis o serie de solicitări, cele mai importante constând în garanția că NATO nu își va continua extinderea spre est (deci, impietând politica de extindere a Alianței și

prevenind eventualitatea în care Ucraina și/sau Georgia ar deveni state membre ale Alianței) și retragerea prezenței militare a NATO la alianțiamentul din 1997 (deci, înainte de aderarea statelor foste comuniste), condiții imposibil de acceptat de către Aliați.

stabilite în Estonia, Letonia, Lituania și Polonia. Mai mult, în cadrul Summitului de la Madrid a fost decisă consolidarea apărării înaintate, consolidarea grupurilor de luptă din est la nivel de brigadă și creșterea numărului forțelor de reacție rapidă la peste 300.000 de militari. Astfel, NATO este concentrat preponderent pe consolidarea securității spațiului european.

În acest timp, UE a reprezentat un cadru mai extins și permisiv pentru furnizarea de sprijin Ucrainei, având la dispoziție un set complex de

instrumente de management al crizelor. În plus, faptul că Politica comună de securitate și apărare a UE, așa-numitul „braț armat” al organizației, este încă în curs de dezvoltare, precum și frecvența contestare a relevanței sale strategice, se numără printre factorii care făceau probabil ca acțiunea în acest cadru să fie mai puțin susceptibilă să fie considerată un factor de amenințare notabil pentru Federația Rusă. Cu toate acestea, UE deține pârgurile necesare acțiunii în sprijinul Ucrainei pe toate dimensiunile securității (Tabelul nr. 1).

Acțiuni ale UE în sprijinul Ucrainei	Dimensiune
Statut de stat candidat pentru Ucraina și pentru Republica Moldova (23 iunie 2022)	Politică
9 pachete de sancțiuni împotriva Federației Ruse	Economică
Asistență prin Instrumentul European pentru Pace (European Peace Facility - EPF) – sprijinirea capacităților și rezilienței Ucrainei – 3,1 miliarde de euro (17 octombrie 2022)	Economică Militară
Misiune de Asistență Militară a Ucrainei (EU Military Assistance Mission – EUMAM Ukraine) – creșterea capacității Forțelor Armate ale Ucrainei de a desfășura eficient operații militare	Militară
Asistență macro-financiară – 18 miliarde de euro	Economică
Ajutor umanitar – 700 milioane de euro (9 iunie)	Economică Umanitară
Comisia Europeană a propus un pachet financiar de sprijin pentru Ucraina stabil și predictibil pentru 2023, în valoare de 18 miliarde de euro	Economică
Hub de evacuări medicale în Polonia	Umanitară
Acord de asociere a Ucrainei la EU4Health Programme – accesul Ucrainei la finanțare UE în domeniul sănătății pentru a permite sistemului de sănătate ucrainean să răspundă la nevoile imediate și să contribuie la recuperarea pe termen lung	Socială Umanitară Economică
Mobilizarea rezervelor de urgență rescEU – echipament medical, echipamente de protecție pentru sănătatea publică pentru riscuri CBRN	Economică Umanitară Socială
Demararea integrării sistemelor electrice ale Ucrainei și Republicii Moldova în Europa (30 iunie)	Economică/ Energetică
Operatorii telecom din UE – acord pentru coordonarea eforturilor de a securiza și stabili apelurile internaționale dintre Ucraina și UE pentru a sprijini comunicarea din cadrul familiilor ucrainene	Informațională
Crearea și finanțarea Solidarity Lanes (1 miliard de euro) – securitate alimentară mondială și linie de salvare pentru economia Ucrainei	Economică
Ghid pentru statele membre privind integrarea refugiaților ucraineni	Socială Umanitară
Platformă pentru schimb de informații între statele membre privind refugiații ucraineni	Informațională Economică
Sprijin financiar pentru statele membre UE care primesc refugiați ucraineni (3,5 miliarde de euro) – REACT-EU	Umanitară Socială
Echipă de investigare comună cu Ucraina – documentarea crimelor de război și crimelor împotriva umanității	Umanitară
Propunere de instituire a unei curți de justiție ad-hoc destinată judecării agresiunii Rusiei împotriva Ucrainei	Politică Umanitară
Campanii de solidaritate (autobuze pentru transportul elevilor)	Socială
Contrațararea dezinformării	Informațională

Tabelul nr. 1: Dimensiuni ale acțiunii ale UE în sprijinul Ucrainei în perioada 24 februarie 2022 – 20 februarie 2023 (EU Council 2023)

Tabelul nr. 1 reflectă faptul că marea parte a efortului a fost concentrată pe dimensiunea economică, atât în ceea ce privește sprijinul acordat Ucrainei, cât și pe folosirea instrumentului economic pentru a determina Rusia să renunțe la agresiunea împotriva statului vecin (European Council). De altfel, din perspectiva sprijinului economic pentru Ucraina, instituțiile UE sunt donatorul principal, cu 30,3 miliarde de euro,

urmate de SUA cu 15,1 miliarde de euro (Kiel Institute for the World Economy 2023)¹⁵. În ceea ce privește sprijinirea cu armament, încă din primele etape ale conflictului, UE a activat Instrumentul european pentru pace (EPF), prin care a sprijinit Ucraina să achiziționeze echipamente militare letale, punând la dispoziția acesteia 3,1 miliarde de dolari¹⁶. Sprijinul pentru același scop, oferit de SUA, se ridică la 22,9

¹⁵ Baza de date citată prezintă ajutorul economic, militar și umanitar acordat de guverne Ucrainei în perioada 24.01.2022-20.11.2022 și acoperă 40 de actori statali.

¹⁶ Amploarea sprijinului pentru Ucraina oferit de actorii

europeni este dificil de stabilit deoarece EPF este menit să ramburseze fondurile către statele membre ale UE care furnizează echipamente militare Ucrainei (Kiel Institute for the World Economy 2023, 5).

miliarde de dolari (Kiel Institute for the World Economy 2023). În același timp, o bună parte din statele europene au sprijinit guvernul de la Kiev în mod bilateral, atât financiar, cât și al achiziționării de echipamente militare letale și non-letale.

Amploarea sprijinului pentru Ucraina oferit de actorii europeni este dificil de cuantificat cu exactitate deoarece EPF este menit să ramburseze fondurile către statele membre ale UE care furnizează echipamente militare Ucrainei (Kiel Institute for the World Economy 2023, 5). Practic, EPF poate fi considerat un instrument care permite înlocuirea armamentului sovietic perimat, deținut de anumite state membre UE, cu echipamente noi. Totuși, în condițiile conflictului din Ucraina, EPF a facilitat cu siguranță livrarea către Kiev, în mod oportun, de armament necesar, pe care forțele armate ucrainene erau instruite să îl utilizeze.

La finele anului 2022, UE lansează și *Misiunea UE de Asistență Militară în sprijinul Ucrainei* (EUMAM). Misiunea a fost lansată la solicitarea guvernului de la Kiev și se desfășoară exclusiv în locații de pe teritoriul UE, având drept scop să pregătească personal militar de comandă la diferite niveluri și să instruiască forțele armate ale Ucrainei în domeniul asistenței medicale, CBRN, deminare, logistică și comunicare, mentenanță și reparații (Council of the EU 2022). Toate aceste măsuri adoptate la nivelul UE au făcut ca discursul oficial al Kremlinului să susțină că politica externă a UE este înclinată către conflict și lipsită de intenția de a rezolva conflictul în mod pașnic (Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union 2022). De asemenea, în cadrul Summitului UE-Ucraina din februarie 2023 a fost exprimat angajamentul continuării efortului de a susține Ucraina atât timp cât va fi nevoie (European Council 2023a).

Conținutul și amploarea sprijinului oferit de UE și statele sale membre Ucrainei a evoluat de-a lungul timpului, pe măsură ce situația umanitară, economică și militară a Ucrainei se deteriora sau conflictul genera repercusiuni la nivel global. Spre exemplu, războiul Rusiei împotriva Ucrainei a accentuat criza alimentară globală prin consecințele pe care le-a avut în planul prețului alimentelor, fertilizatorilor și energiei (World Food Programme 2022). Totodată, sprijinirea Ucrainei de către actorii europeni a avut drept fundament riscurile de securitate pentru Europa ce ar fi putut reieși din înfrângerea Ucrainei, din eșecul actorilor occidentali în a sprijini un stat partener și din succesul Rusiei de a ocupa sau plasa sub controlul propriu un stat suveran și independent. Acesta este motivul pentru care măsurile de sprijinire

trebuie văzute atât din prisma acțiunii în baza principiilor fundamentale pe care este clădită comunitatea euroatlantică, dar și din cea a urmării propriilor interese în materie de securitate.

De asemenea, calibrarea acțiunilor de sprijinire a Ucrainei în funcție de necesitățile sale, dar și de cele proprii ale furnizorului de sprijin a fost un factor constant. Ilustrativ, în această direcție, este faptul că UE a acceptat cererea de aderare a Ucrainei, cu mențiunea că acesta va fi un proces de durată (CSSAS 2022a, 9-13). La scurt timp de la acest eveniment, președintele ucrainean, Volodimir Zelenski, a depus și cererea de aderare a țării sale la NATO, solicitând, similar cu procedura adoptată în relație cu UE, o procedură de accesare rapidă (Gijs și Bayer 2022). Spre deosebire de situația precedentă, răspunsul din partea Alianței a constat în reafirmarea politicii ușilor deschise și a credinței că, în viitor, Ucraina ar putea deveni stat membru al NATO. Răspunsul poate fi interpretat, desigur, în lumina posturii adoptate de NATO în contextul războiului ruso-ucrainean – apărare și descurajare, limitarea și nu extinderea conflictului, evitarea acțiunilor ce ar putea fi interpretate drept agresiune de către regimul de la Kremlin. În această direcție, Secretarul General al NATO, Jens Stoltenberg, s-a exprimat în următorii termeni: „Cea mai urgentă sarcină este să ne asigurăm că Ucraina va exista ca stat suveran și ca națiune independentă și democratică în Europa” (NATO 2022a).

Caracterul nejustificat al actului de agresiune al Federației Ruse asupra Ucrainei, pierderile de vieți omenești, distrugerea infrastructurii, crimele de război, în paralel cu rezistența forțelor ucrainene, au constituit factori care au contribuit la solidarizarea opiniei publice cu cauza ucraineană (mai multe detalii în secțiunea „Crize suprapuse: între obiectivitatea indicatorilor statistici și dramatismul crizei umanitare”). Astfel, sprijinirea politică, economică, umanitară și militară a Ucrainei a fost posibilă datorită existenței acestei solidarități. Totodată, valorificarea instrumentului financiar în sprijinul Ucrainei, atât în instanța sancțiunilor economice impuse Federației Ruse, cât și în cea a fondurilor alocate Kievului, a constituit și o sursă de presiune asupra economiei UE, deja slăbită în urma pandemiei de Covid-19. În aceste condiții, fisurile la nivelul solidarității interne ale UE, deja formate în anii precedenți¹⁷, au avut tendința de a se adânci. Poziția Ungariei, stat membru al NATO și UE, față de războiul Rusiei împotriva Ucrainei, dar și față de măsurile adoptate de UE în această direcție este ilustrativă. Premierul de la Budapesta, Viktor Orbán, s-a opus constant atât sancțiunilor economice impuse de UE

¹⁷ În anii precedenți, pe măsură ce dinamica politică internă a anumitor state membre s-a îndreptat spre o direcție a iliberalismului, la nivelul coeziunii UE, pe plan intern, s-a conturat o tendință de fragmentare, tensiunile dintre Bruxelles

și o serie de state membre ale UE mergând până la inițierea procedurii de infrigement (CSSAS 2020, 71-102) (CSSAS 2022a, 139-170) (CSSAS 2022b, 43-74).

Federației Ruse pentru agresiunea militară asupra Ucrainei, cât și măsurilor de sprijinire financiară a Kievului în acest context. Cu toate acestea, opoziția Budapestei nu a blocat deciziile Consiliului European, UE demonstrând că își poate menține politica externă funcțională, chiar în situația existenței unor puternice divergențe de opinie (Deutsche welle 2022).

Această presiune asupra economiei UE poate constitui un alt factor care poate afecta sprijinirea cauzei ucrainene, în special în plan social, cu potențial de a se repercuta în plan politic. Studii de specialitate recente indică faptul că europenii au tendința de a prioritiza dificultățile de natură economică atunci când se ridică problema principalelor surse de îngrijorare. Totodată, riscul escaladării războiului din Ucraina nu este deloc unul neglijabil. Conform celui mai recent Eurobarometru, principala sursă de îngrijorare a europenilor este constituită de creșterea costului vieții (93%), urmată de sărăcie și excludere socială (82%). Extinderea războiului din Ucraina și riscul unui incident nuclear cumulează, de asemenea, procente considerabile în acest clasament (81%, respectiv 74%) (European Parliament Autumn 2022, 19). Un alt studiu reflectă faptul că deși solidaritatea față de cauza ucraineană este larg răspândită la nivel european, în ceea ce privește modul în care conflictul ar trebui să se încheie se formează două curente de opinie – cei care susțin că acesta nu se poate încheia decât cu victoria Ucrainei și cu pedepsirea Federației Ruse și cei care susțin că pacea este preferabilă războiului (Krastev și Leonard 2022). Studiul citat indică faptul că, exceptând Polonia, susținătorii teoriei că pacea este preferabilă în orice condiții sunt mai numeroși (Krastev și Leonard 2022, 23).

În ciuda tuturor acestor măsuri, la un an de la demararea lui, conflictul pe teritoriul Ucrainei este încă în plină desfășurare, generând în continuare pierderi de vieți omenești și afectând în mod profund negativ calitatea vieții cetățenilor ucraineni. Perspectivele încheierii conflictului pe calea negocierilor rămân îndepărtate, imposibile pe termen scurt, atât timp cât pozițiile celor două părți implicate sunt ireconciliabile. Atât NATO, cât și UE și-au exprimat intenția de a sprijini independența, suveranitatea și integritatea teritorială ale Ucrainei (NATO 2022a) (European Council 2023a).

Agresiunea Rusiei asupra Ucrainei a determinat NATO și UE să adopte o serie de măsuri fără precedent în istoria lor – cea mai semnificativă consolidare a flancului estic, finanțarea de către UE a achiziționării de echipament militar letal, acceptarea cererii de aderare la UE a unui stat aflat în plin conflict armat, stabilirea celui mai extins set de sancțiuni economice și politice la adresa Federației Ruse, în ciuda gradului mare de

dependență a unor state membre de hidrocarburile rusești. Toate acestea în condițiile în care economia și coeziunea statelor membre în cadrul celor două organizații fuseseră deja perturbate de crizele precedente. Pentru NATO și, mai ales pentru UE, acțiunile întreprinse în contextul invaziei Ucrainei de către Federația Rusă au constituit nu doar argumente ale menținerii relevanței în actualul context internațional, ci și demonstrații ale capacității de a acționa relevant în planul securității, mai ales în cazul UE.

Implicații economice ale războiului din Ucraina

Cristian Băhnăreanu

În ciuda predicțiilor unor analiști politico-militari care anunțau încheierea, într-un fel sau altul, a conflictului, iată că se împlinește un an de la declanșarea războiului de agresiune brutală și neprovocată a Rusiei împotriva Ucrainei, care continuă să provoace numeroase victime, distrugerii și multă suferință. Economiiile celor două țări au înregistrat scăderi semnificative în ultimul an (vezi figura nr. 8), ca urmare a efectelor războiului sau a blocadei rusești, în cazul Ucrainei, sau a sancțiunilor internaționale și boicotului marilor companii multinaționale, în cazul Rusiei, ceea ce a perturbat lanțurile de aprovizionare și activitatea economică la nivel regional și global.

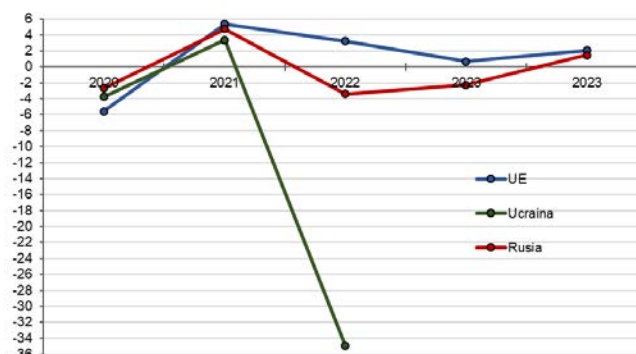


Figura nr. 8: Rata de creștere a economiilor Ucrainei, Rusiei și a celei europene, în perioada 2020-2024, conform datelor FMI din octombrie 2022 (%) (IMF 2022)

Războiul ruso-ucrainean a afectat economia mondială prin agravarea unor tendințe economice negative preexistente, ca urmare a pandemiei de Covid-19, precum și prin efectele directe și indirecte generate de acest conflict, precum inflație, penurie de gaze și petrol, creștere a prețurilor (combustibili, alimente, cereale, materiale construcții etc.), sporirea presiunii fiscale, accentuare a șocurilor climatice. Creșterea costului vieții după februarie 2022, în principal al prețurilor alimentelor și energiei, a dus la sporirea rapidă a numărului celor aflați în sărăcie extremă

(care trăiesc cu mai puțin 2,15 dolari de persoană pe zi) la peste 700 de milioane la nivel mondial (The World Bank 2022).

Fondul Monetar Internațional avertizează că anul 2023 va fi „mai dur” decât precedentul, având în vedere că expansiunea economică va încetini în SUA, UE și China, și estimează că o treime din economia mondială va intra în recesiune. De exemplu, guvernul de la Beijing a renunțat după o lungă perioadă la politica „zero-Covid” și a redeschis economia, dar răspândirea și creșterea alarmantă a cazurilor de infectare cu SARS-CoV-2 va avea un puternic impact asupra expansiunii economiei chineze și, implicit, asupra economiei regionale și mondiale. Prin urmare, creșterea în 2023 depinde în mare măsură de dinamica marilor economii emergente din Asia, care vor reprezenta aproape trei sferturi din PIB-ul mondial (OECD 2022). Perspectivele pentru anul în curs sunt pesimiste din cauza prelungirii și posibilei escaladări a războiului din Ucraina și a sporirii riscurilor la nivel mondial, sub forma presiunilor inflaționiste, dobânzilor mai mari, împrumuturilor mai scumpe și condițiilor financiare mai stricte, subminării încrederii și a puterii de cumpărare, ce vor continua să afecteze gospodăriile și companiile.

Starea economiei ucrainene

Ucraina, cunoscută și ca „grâнарul Europei”¹⁸, avea în urmă cu un an una dintre cele mai sănătoase și performante economii din regiune, cu o creștere de 3,35% și o anumită stabilitate macroeconomică specifică perioadei post-pandemie: inflație de 9%, șomaj de aproape 10%, datorie situată sub 50% din PIB și un deficit bugetar de numai 3,5% din PIB (IMF 2022). Acum, economia ucraineană este în cădere puternică, majoritatea resurselor umane, materiale și financiare fiind direcționate nu spre satisfacerea nevoilor sociale, obiectivelor de dezvoltare durabilă și de mediu, ci în scop umanitar și pentru a sprijini populația, menținerea infrastructurii esențiale și susținerea efortului de război¹⁹. Declinul economic a depășit 33% – cea mai mare scădere din istoria Ucrainei –, șomajul și rata inflației se apropie de 30%, infrastructura critică este în mare parte compromisă²⁰, mediul de afaceri și de investiții este „la pământ”, deficitul fiscal este în creștere accelerată și, nu în ultimul rând, aproape opt milioane de cetățeni au părăsit

țara, refugiindu-se mai ales în Polonia, Germania și Republica Cehă.

Încă de la începutul invaziei, guvernul de la Kiev a implementat o serie de măsuri de stabilizare macroeconomică (Gaidai, și alții 2022), astfel încât, după șocul inițial, sistemul economic și financiar a continuat să funcționeze oarecum normal pentru a asigura finanțarea tuturor cheltuielilor sociale, salariilor și pensiilor. Aici trebuie menționat faptul că, deși 81% din ucrainenii care lucrează continuă să fie plătiți, salariile în termeni reali s-au diminuat cu 21% comparativ cu ianuarie 2022 pe fondul inflației ridicate (Vyshlinsky, și alții 2022), iar siguranța venitului viitor este compromisă. Cu toate acestea, producția metalurgică a scăzut cu 70% în primele 10 luni din 2022 față de aceeași perioadă anului precedent, în principal ca rezultat la distrugerii uzinelor metalurgice (Azovstal și Illich Iron&Steel) și avarierii celei mai mari oțelării din Ucraina (ArcelorMittal Kryvyi Rih) și a celei cocso-chimică (Avdiivka). Sectorul agricol a avut și el de suferit ca urmare a poluării terenurilor agricole, a problemelor logistice și perspectivelor neclare de export. De altfel, blocada asupra porturilor comerciale maritime impusă de către navele militare ruse a fost o problemă care a contribuit din plin la reducerea exporturilor ucrainene de produse metalurgice și cereale²¹. Anul trecut, livrările prin porturile maritime ca parte a „Inițiativei privind exportul cereale prin Marea Neagră” au totalizat doar 18 milioane de tone (European Council / Council of the EU 2023), în special spre țările în curs de dezvoltare. Această situație de reducere sau întrerupere a disponibilității cerealelor din Ucraina, alături de creșterea prețurilor acestor produse pe plan internațional, se pare că va continua să agraveze sărăcia și insecuritatea alimentară în majoritatea statelor africane.

Imediat la izbucnirea războiului, Ucraina s-a confruntat cu nevoia de a finanța cheltuieli în creștere rapidă, în primul rând cele militare. Banca Centrală de la Kiev a venit în ajutor și a reușit să finanțeze aproximativ o treime din cheltuielile publice totale, chiar dacă aceasta a însemnat devalorizarea monedei naționale pentru a-și proteja rezervele valutare sau renunțarea la principiul finanțării bugetului prin emisiuni de obligațiuni interne. Desigur, partenerii internaționali au acordat asistență financiară în valoare de peste 28 miliarde de dolari, iar Banca

¹⁸ Ponderea agriculturii ucrainene în exporturile mondiale din 2021 era de 46% la ulei de floarea soarelui, 20% rapiță, 17% orz, 12% porumb și 9% grâu (USDA Foreign Agricultural Service 2022).

¹⁹ În 2023, jumătate din bugetul de stat al Ucrainei va fi alocat pentru securitatea și apărarea națională (Shmyhal 2023).

²⁰ Infrastructura energetică a Ucrainei continuă să fie ținta predilectă a rachetelor rușilor, iar întreruperile de curent, gaze,

apă și căldură afectează populația și economia ucraineană.

²¹ Federația Rusă a acceptat, în 22 iulie 2022, încheierea unui acord cu Ucraina, girat de Turcia și ONU, pentru exportul de cereale, produse alimentare și îngrășăminte din porturile Odesa, Ciornomorsk și Iujne/Pivdeni. Începând cu 19 noiembrie 2022, înțelegerea a fost prelungită cu încă patru luni (Joint Coordination Centre 2022).

Națională a Ucrainei a primit acordul de a imprima alte 12 miliarde (Marchenko 2023). Un amestec de împrumuturi și finanțare directă din partea SUA, Uniunii Europene și agențiilor multilaterale (ONU, Banca Mondială etc.) au acoperit aproape jumătate din nevoile totale și au ajutat Ucraina să meargă înainte. De exemplu, UE a oferit pe parcursul anului 2022 un împrumut de 9 miliarde de lire sterline, cât și alte pachete de finanțare prin intermediul BEI și BERD, în scop economico-social și umanitar și a adoptat recent un pachet de asistență în valoare de 18 miliarde de euro pentru acoperirea nevoilor imediate și reabilitarea infrastructurii critice (Council of the EU 2022). Mai mult, a acordat o perioadă de grație de doi ani pentru plata datoriilor guvernului de la Kiev și a suspendat toate tarifele și cotele la importurile Ucrainei, inclusiv cele agricole și alimentare. SUA a adoptat în luna mai a anului trecut cel mai consistent ajutor militar și umanitar de urgență în valoare de 40 miliarde de dolari, ce se adaugă altor 13,6 miliarde din martie 2022 alocați în scop umanitar, militar și economic (CNBC 2022). Noul pachet prevede 20 miliarde pentru asistență militară, 8 miliarde pentru sprijinirea economiei, 5 miliarde pentru a asigura securitatea alimentară în caz de colaps al agriculturii ucrainene, 1 miliard pentru refugiați. Nu în ultimul rând, Banca Mondială și FMI au anunțat ajutoare de peste 2,2 miliarde de dolari, respectiv 3 miliarde de dolari.

La aproape un an de la declanșarea războiului de agresiune împotriva Ucrainei, premierul Denys Shmyhal susține că economia națională a suferit pagube de peste 700 miliarde de dolari (Kachkachishvili 2023), infrastructura critică a țării fiind profund afectată. Cele mai mari distrugerii s-au înregistrat în domeniile: clădiri rezidențiale – 54 miliarde de dolari, infrastructură – 35,6 mld., mediu – 14 mld., active corporative și industrie – 13 mld., educație – 8,6 mld., energie – 6,8 mld., agricultură și resurse funciare – 6,6 mld. (Kyiv School of Economics 2023). Distrugerea masivă a infrastructurii fizice, inclusiv a căilor ferate, rețelilor rutiere și a podurilor, perturbarea activităților de producție și comerciale, scăderea forței de muncă ca urmare a dislocării populației, valurilor de migrație și a recrutării, vor continua să afecteze grav activitatea economico-socială din Ucraina și în 2023 și va fi nevoie pe termen lung de eforturi semnificative de reconstrucție.

Starea economiei ruse

Imediat după începutul operației miliare speciale din Ucraina, majoritatea țărilor lumii au impus sancțiuni economice severe împotriva Federației Ruse, încercând să o izoleze din punct de vedere politic, comercial și financiar. Sancțiunile fără precedent au vizat o gamă largă de activități economico-financiare, începând de la înghețarea

activelor Băncii Centrale ruse și excluderea principalelor instituții financiare rusești din sistemul Swift, continuând cu interzicerea exportului anumitor produse spre Rusia și restricționarea accesului economiei ruse la capital străin și înaltă tehnologie, limitarea exporturilor și a capacității guvernului de la Moscova de a face tranzacții în dolari, euro, lire sau yeni și terminând cu retragerea statutului de națiune cea mai favorizată de către SUA, țările G7 și UE. Astfel, industrii-cheie din domeniile energiei, transporturilor și tehnologiei din Rusia s-au confruntat cu constrângeri din cauza restricțiilor asupra importurilor de materiale și tehnologii pentru rafinarea petrolului, componente pentru avioane și numeroase produse și tehnologii cu „dublă utilizare”, inclusiv semiconductori, ceea ce a afectat capacitatea regimului de la Kremlin de a susține efortul de război. La toate acestea, s-a adăugat și un exod puternic al companiilor străine din diferite sectoare, precum industria auto, aviație, sistemul bancar și financiar, energie, înaltă tehnologie, divertisment, comerțul cu amănuntul. Se spera ca toate aceste sancțiuni să aibă un impact puternic asupra economiei ruse, Banca Mondială prognozând că, până la sfârșitul anului 2022, investițiile se vor diminua cu circa 17%, rata inflației va atinge 22%, iar exporturile și importurile vor scădea cu 30,9% și, respectiv, 35,2% (The World Bank 2022, 92).

În anul ce a trecut, economia Rusiei s-a dovedit încă destul de rezistentă la sancțiunile internaționale și efortul de război, colapsul fiind deocamdată evitat. Deși previziunile indicau o contracție a PIB-ului de 8% (IMF 2022, 4) sau chiar de 11% în 2022 (The World Bank 2022, 35), pe fondul scăderii investițiilor și a comerțului, a presiunilor inflaționiste și, implicit, a creșterii prețurilor, realitatea s-a dovedit puțin diferită. Cele mai recente prognoze arată o scădere a economiei ruse de doar 3,5% la sfârșitul lui 2022, creșterea urmând a fi reluată peste doi ani (United Nations 2023, 7). Guvernul de la Moscova a atenuat impactul sancțiunilor prin construcția bugetului la un preț de doar 45 dolari barilului de petrol și menținerea în frâu a cheltuielilor publice și a efectuat „teste de stres” asupra companiilor de stat și principalelor bănci în cazul unor scenarii precum deconectarea de Swift, blocarea unor conturi sau încetarea livrării anumitor produse și tehnologii. În viziunea analiștilor Băncii Centrale de la Moscova, motivele care au stat la baza rezilienței economiei ruse în 2022 sunt: stabilitatea sistemului bancar, creșterea prețurilor internaționale ale energiei, redirecționarea rapidă a exporturilor de hidrocarburi către Asia, remodelarea eficientă a lanțurilor logistice și, nu în ultimul rând, sprijinul guvernamental (Bank of Russia 2023).

În 2021, Rusia era cel mai mare exportator de gaze și petrol în Europa, economia rusă fiind

dependentă puternic de veniturile din hidrocarburi²². După declanșarea războiului de agresiune împotriva Ucrainei, șantajul și presiunile energetice ale Rusiei la adresa țărilor europene nu au mai funcționat așa cum se aștepta regimul de la Kremlin. Astfel, veniturile din petrol și gaze, încă mari din cauza prețurilor ridicate și volumelor mari de export, au început treptat să scadă pe parcursul anului 2022, pe măsură ce tot mai multe țări au limitat sau stopat importurile din Rusia:

- SUA a interzis total importurile de cărbune și hidrocarburi rusești încă din martie 2022 (The White House 2022);

- UE a pus în practică, în cadrul celui de-al șaselea pachet de sancțiuni adoptat la începutul lui iunie 2022, un embargo petrolier parțial asupra Rusiei, cu excepția temporară a unor cantități de țiței livrat prin conducte (European Council 2022). Mai precis, obiectivul stabilit era de 75% din importurile comunității europene de petrol și produse petroliere la vremea aceea (cu excepția unor livrări prin oleoductul Drujba spre Ungaria, Slovacia, Republica Cehă și alte țări fără ieșire la mare) și 90% până la sfârșitul anului 2022 (O'Kane 2022);

- G7 s-a angajat, în septembrie 2022, să plafoneze prețul petrolului și produselor petroliere din Rusia, ceea ce înseamnă interzicerea exporturilor rusești pe cale maritimă la nivel global, cu excepția cazului în care acestea sunt achiziționate la/sub un anumit preț (G7 2022). În cadrul celui de-al optulea pachet de sancțiuni la adresa Rusiei din octombrie 2022, UE a fost de acord cu măsura de limitare a prețului decisă în cadrul G7 (Council of the EU 2022). Ulterior, cele două organizații au stabilit un preț maxim de 60 dolari/barilul pentru petrolul de origine rusă transportat pe cale maritimă (aplicabil din 5 decembrie 2022) și 45/100 dolari pentru produsele petroliere rusești tranzacționate sub/peste valoare nominală a țițeiului (aplicabil din 5 februarie 2023) (Council of the EU 2023).

Toate aceste măsuri, ce au însemnat perturbări ale activităților economice și comerciale și pentru economiile care le-au adoptat și implementat, au limitat creșterea prețurilor determinate de condițiile extraordinare de piață și au dus la scăderi importante ale producției, exporturilor și veniturilor din hidrocarburi pentru economia rusă. De exemplu, veniturile din exporturile de gaze rusești pe piețele externe în 2022 au scăzut cu 46% comparativ cu anul precedent (TASS 2023). Ca răspuns la deciziile adoptate de țările dezvoltate ale lumii la adresa exporturilor rusești de petrol și gaze, la începutul lui septembrie 2022, regimul de la Moscova a suspendat livrările de gaze prin conducta North Stream 1 către Europa până când vor fi ridicate sancțiunile economice la adresa

Rusiei (Ray 2022). Mai mult, președintele Putin a semnat, la sfârșitul anului 2002, un decret prin care interzice vânzările de petrol rusesc începând cu 1 februarie 2023, în baza unor contracte care respectă plafonul de 60 dolari pe baril.

Pentru anul 2023, FMI a actualizat prognoza pentru creșterea economică a Rusiei de la -2,3% în octombrie 2022 la 0,3% în ianuarie 2023 (IMF 2023, 4) pe baza stabilității exporturilor rusești de petrol. Spre deosebire, Banca Mondială și OECD estimează că cel mai probabil economia rusă va intra în recesiune pe parcursul anului curent (European Council / Council of the EU 2023), ca urmare a înăsprii sancțiunilor ce vizează activitățile financiare și comerciale ale Rusiei.

Starea economiei europene

Situația geopolitică de la granița UE, marcată de războiul de agresiune împotriva Ucrainei și numeroase provocări din partea Rusiei cu consecințe mai ales în domeniul energetic, a afectat destul de serios și economia europeană. După o expansiune solidă în prima jumătate a anului 2022, creșterea economică a început să scadă în trimestrul al treilea, comunitatea europeană evitând o nouă contracție în ultima parte a anului. Per total, rata de creștere pare că se va situa la 3,5% (European Commission 2023), iar perspectivele se îmbunătățesc. Încrederea în economie în rândul companiilor și al gospodăriilor începe să-și revină, deși acestea se confruntă încă cu scăderea puterii de cumpărare, prețuri încă ridicate ale energiei și o anumită înăsprire a politicii monetare ca urmare a presiunilor inflaționiste.

Economia Europei a fost destul de rezilientă la șocurile externe, reușind să limiteze pagubele economice cauzate de războiul din Ucraina. Iarna blândă și ajutoarele guvernamentale au contribuit din plin la scăderea consumului de gaze naturale pe continent, iar diversificarea continuă a surselor de aprovizionare cu hidrocarburi și menținerea gradului de umplere a depozitelor subterane de gaze peste media sezonieră din ultimii ani a dus prețul de referință al gazelor sub nivelul de dinainte de declanșarea războiului (Cooban 2023). În acest sens, una dintre măsurile adoptate pentru asigurarea aprovizionării cu energie a Europei în contextul tensiunilor în domeniul energiei cu Rusia și protejarea propriilor cetățeni și a companiilor în fața majorării prețurilor la energie a fost creșterea puternică a importurilor de gaze naturale lichefiate pe cale maritimă și refacerea cât mai rapidă a rezervelor de gaze. Astfel, la sfârșitul lunii iunie 2022 a fost pus în mișcare un mecanism (European Parliament / Council of the EU 2022) care prevede constituirea de stocuri la 80% din capacitatea instalațiilor de înmagazinare gaze din

²² În 2019, exporturile de petrol și gaze naturale au reprezentat

circa 60% din totalul exporturilor Rusiei (Jayanti 2022).

UE înainte de venirea sezonului rece din 2022-2023 și posibilitatea de partajarea între statele membre conform principiului solidarității. În septembrie 2022, depozitele erau deja umplute în medie la 80%, iar o lună mai târziu ajunseseră la 95% din capacitate (European Council / Council of the EU 2023). În plus, miniștrii energiei din țările UE au convenit în decembrie 2022 asupra unui mecanism de corecție a pieței, aplicabil din 15 februarie 2023 (European Commission 2023), ce constă în plafonarea prețului gazelor în momentul când cotațiile la hub-ul de la Amsterdam depășesc 180 euro/MWh timp de trei zile.

În 2021, țările comunității europene au importat din Rusia circa 155 miliarde m³ de gaze naturale, 200 milioane tone de petrol și produse petroliere și 51,4 milioane tone cărbune (Kardaś 2023). Măsurile adoptate pe parcursul anului 2022, atât de oficialii de la Bruxelles, cât și de regimul de la Kremlin, au dus la diminuarea exporturilor de gaze rusești către UE cu aproximativ 80 miliarde m³ în condițiile în care producția Gazprom a înregistrat un declin de 20% (Robinson 2023). Mai mult, livrările către Europa prin Ucraina au atins un minim istoric de 951,4 milioane m³ în primele 30 de zile ale lunii ianuarie 2023, deși Gazprom livra zilnic prin sistemul ucrainean de conducte circa 92-99 milioane m³ în mai 2022 și 41-43 milioane m³ pe parcursul ultimului semestru al anului trecut (Reuters 2023).

Uniunea Europeană a continuat și în partea a doua a anului 2022 să impună o serie de sancțiuni la adresa economiei ruse cu scopul de a reduce capacitatea regimului de la Kremlin de a continua și finanța războiul de agresiune împotriva poporului ucrainean. Cel de-al șaptea pachet de sancțiuni adoptat de UE în 21 iulie 2022 pune în aplicare deciziile adoptate la Summitul G7 din Germania și interzice cumpărarea, importul sau transferul de aur provenind din Rusia, clarifică și extinde lista articolelor supuse regimului de control al exporturilor (care pot contribui la consolidarea din punct de vedere militar și tehnologic a Rusiei), impune măsuri restrictive pentru alte 54 de persoane și 10 entități ruse (Council of the EU 2022). În 6 octombrie 2022, a urmat al optulea pachet de sancțiuni împotriva Rusiei ce introduce noi restricții și plafonarea prețului pentru transportul maritim al petrolului rusesc către țări terțe, interdicții suplimentare la import pentru produsele din oțel, pietre și metale prețioase, celuloză de lemn și hârtie, țigări, materiale plastice, cosmetice și la export pentru anumite componente electronice, produse chimice, arme de foc, muniție, vehicule, echipamente militare și alte produse utilizate în sectorul de aviație, precum și extinderea

restricțiilor introduse la 23 februarie pentru a acoperi Zaporojie și Herson (Council of the EU 2022). Al nouălea pachet de măsuri de la finalul anului 2022 a vizat cu precădere interzicerea: exporturilor către Rusia de componente și motoare de aeronave, inclusiv de drone, și de produse și tehnologie cu dublă utilizare; de noi investiții în sectorul minier rus; tranzacții cu Banca de Dezvoltare Regională a Rusiei. De asemenea, UE a suspendat licențele de difuzare a altor patru posturi rusești și a sancționat încă 141 de persoane și 49 de entități din Rusia (Council of the EU 2022). De asemenea, specialiștii UE caută anumite modalități de utilizare a activelor înghețate ale Băncii Centrale ruse pentru a ajuta la reconstrucția Ucrainei.

Mai mult, oficialii de la Bruxelles au luat măsura fără precedent de a acorda Ucrainei, în iunie 2022, statutul de candidat oficial la aderare la UE, cu condiția de îndeplini cerințele standard specificate în avizul Comisiei Europene (European Commission 2022). La un an de la depunerea cererii de aderare, liderii UE au recunoscut progresele înregistrate de Ucraina, în circumstanțe foarte dificile, în procesul său de reformă pentru atingerea tuturor obiectivelor necesare în vederea declanșării cât mai curând posibil a negocierilor de aderare (European Council 2023, 3).

Nu în ultimul rând, trebuie menționat faptul că războiul de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei a dus la creșterea presiunii pentru sporirea cheltuielilor de apărare ale Europei²³, convingând chiar și cele mai sceptice state, precum Germania (Martin 2022), care, alături de ajutorul ce probabil va fi acordat pentru reconstrucția Ucrainei, vor atârna greu în balanța financiară a țărilor europene. De exemplu, Polonia a anunțat sporirea de la 2,4% la 4% din PIB (NFP 2023), România de la 2% la 2,5% (Guvernul României 2022), iar alte 17 state europene au planificat creșteri ale alocărilor pentru apărare în perioada următoare (Kirk-Wade și Balakrishnan 2022).

După ultimele declarații ale președintelui Putin (President of Russia 2023), în care nu se întrevide vreo dorință de pace, se pare că problemele economice vor continua să afecteze nu numai Ucraina și Rusia, ci și economia europeană și, implicit, cea mondială. Țările comunității internaționale vor înăspri sancțiunile la adresa activităților economice, comerciale și financiare ruse pe parcursul anului 2023, atâta timp cât regimul de la Kremlin nu va înceta acest război de agresiune brutală și ilegală împotriva poporului ucrainean, căutând totodată să limiteze cât mai mult efectele directe și indirecte asupra propriilor economii.

²³ În 2021, cheltuielile de apărare ale Europei au depășit pentru prima oară pragul de 200 miliarde de euro (European

Defence Agency 2022, 3).

Războiul ruso-ucrainean: diplomație, risc și coerciție nucleară

Mihai Zodian

Acest eseu își propune să ilustreze ambiguitățile diplomației coercitive, în condițiile războiului ruso-ucrainean. Am recurs la o combinație între abordarea raționalist-instrumentală și cea realistă pentru a analiza interacțiunile dintre Federația Rusă, Ucraina și Occident. Concluziile sunt că incertitudinile disuasiei (problema credibilității amenințării) și ale riscurilor, ambiguitățile relațiilor conflictuale într-o lume nucleară (ce înseamnă concret escaladare) și ale înțelegerii tehnicii militare convenționale permit continuarea sprijinului financiar și tehnologic vestic; că esențial aici este rolul apărării ucrainene și că războiul va rămâne limitat la nivelul convențional.

Războiul ruso-ucrainean a adus în atenție trei aspecte ale chestiunii: ambiguitățile diplomației coercitive; securitatea nucleară și vulnerabilitățile regimului de non-proliferație. Primul ar fi fost evident oricum, însă amenințările Federației Ruse și rezervele Vestului de a interveni direct au menținut subiectul în atenția opiniei publice globale și au reprezentat chiar elemente ale unei campanii mediatice tipice (Lewis, Stein 2022). Al doilea a fost ilustrat de confruntările din jurul a două instalații nucleare, care au alertat comunitatea internațională (World Nuclear Association 2023). Al treilea lovește direct principiul regimului de non-proliferație și ridică semne serioase de întrebare, cum acest război reprezintă o agresiune a unei puteri nucleare, membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU și garant al regimului, împotriva unui stat care a renunțat la acest tip de armament în schimbul unor promisiuni de asigurare a securității (Einhorn 2022).

Eseul se va ocupa de primul aspect. Se poate spune că a doua eră nucleară s-a încheiat și a început a treia (Gray 2006, 273-290; Walton 2019, 216-217); am trecut de la o perioadă în care îngrijorările se refereau la *state bandit*, mici puteri cu arsenale modeste (Iranul, Coreea de Nord), la rivalitatea dintre puterile regionale (India versus Pakistan) sau la actori non-statali (rețeaua lui Abdul Qadeer Khan), la tensiuni între mari puteri care amintesc de Războiul Rece, dar într-un sistem în care difuziunea puterii este mai amplă. De exemplu, China urmărește un program ambițios de înarmare nucleară, iar descurajarea și diplomația coercitivă au însoțit războiul ruso-ucrainean. Confruntarea a dus în atenție subiecte ca politicile de descurajare, *brinkmanship* (strategiile de manipulare a riscului) și problema

escaladării, iar aici voi încerca să răspund întrebărilor despre felul în care aceste considerente s-au manifestat în cursul conflictului și dacă trebuie să reînvățăm unele lecții din timpul Războiului Rece²⁴.

Nimic nu pare a fi mai important când destinul omenirii poate fi în joc, dar trebuie amintite limitele armamentului nuclear, descurajării și ale strategiilor de manipulare a riscului. Acestea sunt considerate, în mod esențial, imorale, iar utilitatea lor a fost adeseori pusă sub semnul întrebării (Tannenwald 2007; Organski, Kugler 1980). Cum descurajarea este o strategie speculativă, care depinde de ce nu face oponentul, se poate ușor argumenta că, în orice caz concret, nu este importantă (Mueller 1989). Consider că temele nucleare au fost invocate destul de des în contextul războiului din Ucraina pentru a justifica măcar o preocupare rezonabilă pentru subiect, chiar dacă estimarea impactului poate fi exagerată.

Am folosit, în acest eseu, o perspectivă raționalist-instrumentală într-o interpretare realistă, argumentarea recurgând la conceptele de interes și putere și la câteva analize derivate (Chyzh 2022)²⁵. Este vorba, în special, despre modelul lui James Fearon al războiului ca problemă de negociere (sau interacțiune; Fearon 1995); despre teoria lui Thomas Schelling despre *brinkmanship* (strategii de manipulare a riscului, o formă de diplomație coercitivă; Schelling 1966); despre modelul lui Robert Powell despre modalitatea în care războaiele convenționale influențează riscul de escaladare a conflictelor la nivel nuclear (Powell 2015) și despre ideile aceluiași Schelling referitoare la ambiguități și puncte focale (Schelling 2000). Perspectiva realistă este necesară deoarece problema câștigurilor absolute-relative (gradul de ostilitate) este considerată exogenă în perspectiva raționalist-instrumentală și trebuie făcută o alegere (Lake 2013, 581, nota 1), însă războiul trebuie explicat chiar dacă presupunem că beneficiile relative sunt fundamentale.

Interpretările respective pot avea mai multe referințe empirice. Unitatea de analiză poate fi: interacțiunea dintre Rusia și Ucraina; coaliția occidentală de sprijinire a Ucrainei; interacțiunea trilaterală Vest-Ucraina și Rusia; sau sistemul internațional ca atare. Cum întrebarea se referă la descurajare, strategii de manipulare a riscului și escaladare, mă voi concentra la interacțiunile dintre Federația Rusă, Ucraina și Occident, strict din perspectiva dimensiunii nucleare. Avantajul îl poate reprezenta o mai mare claritate, în condițiile unui subiect destul de controversat, de la începutul agresiunii Moscovei.

Modelul lui Fearon distinge între război și

²⁴ *Brinkmanship* este tradus prin comportament riscant în Schelling 2000. Am preferat formula strategie de manipulare

a riscului, din motiv de precizie.

²⁵ Unii analiști consideră că abordările sunt identice (Poast 2021).

conflict și îl problematizează pe cel dintâi (Fearon 1995)²⁶. Accentuând importanța informațiilor private, a credibilității promisiunilor și a divizibilității mizei, această formalizare este generică și permite interpretări care variază de la presupunerea că statele au interese absolute, doresc să obțină cât mai mult în urma interacțiunii și nu au nici temeri majore, nici ambiții excesive (războiul accidental, din neîncredere sau lipsă de comunicare, explicația în spirală, în termenii lui Robert Jervis, vezi Jervis 1976), la ideea că unele state sunt entități imperialiste preocupate de expansiunea de dragul puterii (explicația prin agresivitate, vezi Jervis 1976)²⁷. Din aceste motive, este necesară și o abordare teoretică care să precizeze caracteristicile intereselor, eu optând pentru un realism eclectic (actorii sunt preocupați de beneficii relative/putere) și teoria tranziției de putere. Voi folosi următoarele: o elită post-imperială la Moscova preocupată de restabilirea statutului de mare putere și inspirată de idei naționaliste despre „vecinătatea apropiată” (Secrieru 2008, 140-156; informații private, împărțirea mizei/credibilitatea promisiunilor); supraestimarea utilității forței, alimentată de ideile și experiențele „războiului hibrid” (Johnson 2021; Chyzh 2022; informații private, credibilitatea promisiunilor); suspiciunea față de angajamentele Moscovei; schimbarea relațiilor de putere globale și ascensiunea Chinei (Geller, Singer 1998; Daalder, Lindsay 2022; credibilitatea promisiunilor); problemele politice ale Vestului, ilustrate recent de controversese externe ale administrației Trump, gestionarea pandemiei, în special în SUA sau de insurecția din 6 ianuarie 2021 (informații private; problema promisiunilor)²⁸.

²⁶ James Fearon formalizează intuiția lui Blainey, una dintre cele mai vechi critici ale fenomenului, anume că violența este consecința ignoranței: cel puțin una dintre părți a greșit calculele (Blainey 1975, Fearon 1995). Războiul este un fenomen costisitor, suspect din punct de vedere moral, iar după 1945, majoritatea inițiatorilor a eșuat. Dacă presupunem că statele (grupurile sociale) au o anumită raționalitate, cel puțin în sensul egoist (instrumental), de ce optează pentru o alternativă atât de complicată și nu ajung la un acord? (*Ibidem*).

În modelul Fearon, războiul are trei surse: informațiile private, lipsa credibilitate a promisiunilor și împărțirea mizei (*ibidem*). Informațiile private formalizează secretele de stat, lipsa transparenței, dar și încrederea părților în eficiența forței; problema promisiunilor se referă la dificultatea de a respecta angajamentele în condiții de anarhie și de schimbare mai mult sau mai puțin rapidă a relațiilor de putere, tehnologiei sau a configurațiilor politice, iar problema diviziunii mizei preia discuțiile despre câștigurile relative, care trebuie stabilite empiric (*ibidem*). Powell a argumentat că problema divizibilității mizei se reduce la cea a lipsei de credibilitate a promisiunilor, deoarece, chiar și în situațiile extreme, rămâne o plajă de negociere și sursa este, de fapt, schimbarea masivă sau rapidă de putere, (Powell 2006), însă chiar autorul acceptă că există contexte în care costurile unor politici alternative ca descurajarea pot părea mai reduse decât cele ale confruntării. La rândul lor, Kim și Morrow argumentează că, în condițiile transformărilor de putere, trebuie luate în calcul nu doar costurile războiului ci și situa-

Un război în contextul unei lumi nucleare are conotații specifice. Dacă actorii implicați sau susținătorii acestora dețin tehnologia respectivă, discuția se poartă, pe lângă miza directă și în termenii descurajării nucleare. Aceasta poate fi privită, mai întâi, ca o condiție existențială și ca un fel de instituție internațională prin care tehnologia respectivă a fost integrată în societatea statelor (Bull 1998). În al doilea rând, ea poate fi analizată ca o un tip de politică prin care statele încearcă să își atingă interesele de securitate divergente în condiții de anarhie, evitând însă escaladarea conflictelor până la nivelul unui război total și aici se poate distinge între o formulă generală și una specială (Aron, 1976, Morgan 2003).

A doua perspectivă este importantă în acest eseu. Ca un tip de politică, descurajarea este definită ca folosirea de amenințări pentru a convinge un actor să se abțină de la un comportament pe care cel dintâi îl consideră de nedorit și a fost studiată îndeosebi în context nuclear (Art 2000 6-7). Evident, este o formă de putere, însă urmărirea sa ridică o problemă similară cu cea din modelul lui Fearon, dacă recurgem la o interpretare raționalistă: celebra problemă a credibilității, îndeosebi în contextul distrugerii reciproc asigurate (Schelling 1966; Schelling 2000; Morgan *op. cit.*, Quackenbush și Zagare 2016). Armamentul este atât de puternic, încât recursul la amenințare poate apărea improbabil în anumite condiții, de unde reiese că strategiile de descurajare pot fi nesigure, cu excepția protejării intereselor vitale în situații extreme (*ibidem*). Arsenalul american și rusesc sunt detaliate în Tabelul nr. 2²⁹.

Abordările raționaliste sugerează câteva

țiile în care valoarea negocierii/respectării statu-quo scade în timp, mai rapid decât cea a înfruntării violente. Așa, am avea informații private, problema promisiunilor și o categorie reziduală în care intra situațiile în care forța este mai ieftină decât alternativele. De asemenea, analiza lui Powell presupune că actorii sunt simetrici și dacă nu egali, relativ comparabili. Din aceste motive, prefer să mențin separata ideea de divizibilitate, alături de informațiile private și lipsa de credibilitate a promisiunilor.

²⁷ Dezbaterile câștiguri absolute-câștiguri relative a condus la concluzia că nu se poate decide aprioric, fiind necesară contextualizarea empirică; vezi Lake *op. cit.*

²⁸ Abordarea este speculativă, cum suntem contemporani cu evenimentele și nu știm cum au fost adoptate deciziile efective, dar, pentru formalizare, este nevoie de presupuneri rezonabile referitoare la interese. Acestea trebuie comparate și revizuite odată ce documentele și alte surse de informații vor fi făcute publice, evitând riscul unei teorii a conspirației, față de care sunt vulnerabile abordările strategice. Riscul este inevitabil în condițiile interpretărilor evenimentelor recente, dar trebuie să fim conștienți de el; vezi Popper 1998.

²⁹ Când amenințarea cu riposta nu este credibilă, consecințele sunt fie că apărătorul joacă la cacealma și agresorul își impune punctul de vedere, fie că apărătorul este sincer și rezultă război; vezi Quackenbush și Zagare 2016, 5. Când amenințarea este credibilă, agresorul fie nu inițiază, fie se retrage (Zagare și Kilgour 2004, 165-166; Kilgour și Wolinski-Nahmias 2004, 332).

metode de a rezolva sau cel puțin atenua paradoxul. Una este automatizarea răspunsului, devenită celebră datorită filmului Dr. Strangelove, însoțită de un predictibil blam moral (Schelling 2000; Quackenbush și Zagare 2016; Malkasian 2022). Recomandată de nenumărate ori, în feluri diferite, o alta se referă la dezvoltarea unei superiorități convenționale (sau măcar a unor capacități suficiente) care să prevină escaladarea conflictelor la nivelul nuclear prin victorii rapide sau prin politica *faptului împlinit*, dar ridică problemele costurilor mari, atingerii scopurilor intenționate și nu rezolvă neapărat problema escaladării, după cum vom vedea în discuția despre modelul lui Powell (*ibidem*). În formularea lui Schelling, „amenințarea care lasă ceva la întâmplare”, o a treia opțiune, folosește chiar frica de escaladare ca mijloc de descurajare, în ideea că înfruntarea va scăpa de sub control, dincolo de anumite limite (Schelling 2000; Quackenbush și Zagare 2016).

Focoase \ Țara	SUA	Federația Rusă
Arsenalul strategic	3508	2565
Arsenalul tactic	200	1912
Retrase	1720	1500
Total	5428	5977

Tabelul nr. 2: Arsenalele nucleare ale SUA și Federației Ruse în 2022 (Kristensen, Korda 2022a; Kristensen, Kora 2022b)

Dintre alternative, în contextul războiului ruso-ucrainean, este importantă amenințarea cu escaladarea, care a reținut atenția opiniei publice și decidenților (Quackenbush și Zagare 2016). Cu câțiva ani în urmă, Powell a conceput un model al relației dintre forța armată/războiul convențional și riscul înfruntării nucleare pentru a lămuri specificul acestei forme de *brinkmanship* (Powell 2015). Ideea de bază este că actorul, care se bucură de superioritate convențională și are șansa principală de a se impune, poate fi inhibat de amenințarea cu escaladarea, iar autorul dezvoltă unele condiții formale ale acestei interacțiuni strategice (*ibidem*). Gândită pentru situații de tipul destindere extinsă sau cum pot fi protejați aliații în fața șantajului nuclear, în principal din perspectivă americană, explicația se poate aplica politicilor de sprijin occidentale față de Ucraina, în condițiile agresiunii Rusiei și bilateral, războiului dintre Ucraina și Rusia (Malkasian 2022).

Rezultă niște consecințe interesante și o problemă. Între Vest și Federația Rusă, în „vecinătatea apropiată” (Europa de Est sau Asia Centrală, Secrieru 2008, 154), poate exista celebrul dezechilibru al intensității intereselor, care o favorizează pe cea de-a doua, condiție în care modelul lui Powell recomandă folosirea unei forțe convenționale sub nivelul maxim (evitarea unei intervenții directe și găsirea unor mijloace

alternative) (Powell 2015, Driedger 2023; Walt 2023). Un al doilea dezechilibru al intensității atașamentului, mai puternic, se manifestă între Ucraina și Rusia, avantajând-o pe prima (Chyzh 2022; Thayer 2022; Snyder 2022). Reiese că esențialul în ceea ce privește succesul politicii occidentale de sprijin este capacitatea Ucrainei de a rezista, deoarece Vestul nu își poate folosi la nivel maxim forța convențională superioară (din perspectivă raționalistă), însă exact condiția opusă este valabilă pentru Ucraina; spus altfel, nu avem de-a face pur și simplu cu un „război proxy” (*ibidem*).

Punctul de echilibru este definit cantitativ în formularea discutată. Sprijinul diplomatic, financiar sau cu tehnică militară actual îndeplinește condițiile lui Powell, este sub nivelul maxim convențional pe care l-ar putea folosi Occidentul, ceea ce ridică desigur unele controverse morale, dar înseamnă și că Federația Rusă nu are motive raționale de a amenința cu escaladarea. Practic, declarațiile repetate ale oficialilor și liderilor de opinie de la Moscova referitoare la armele nucleare se lovesc de aceeași temă a lipsei de credibilitate, în sens raționalist. De asemenea, există și alte limite: experiența istorică sau tabuul nuclear (Tannenwald 2007; Organsky, Kugler 1980).

Analiza nu se poate rezuma doar la aspecte cantitative. Jocul este folosit pentru a ilustra o anumită logică și, după cum recomandă Powell, trebuie rafinat în situații concrete. În practică, sancțiunile și mai ales, livrările de armament au implicat și chestiuni calitative, în primul rând, cea referitoare la distincția dintre caracteristicile ofensive sau defensive, cu întrebarea dacă cele ofensive nu reprezintă sau nu pot conduce la escaladarea războiului spre nivelul nuclear (Jervis 1978; Levy 1984, 220). Distincția dintre acestea este în mod notoriu ambiguă și, pe măsură ce luptele au continuat, iar consecințele umanitare au devenit publice, s-a trecut de la armament ușor, portabil, la tancuri; o schimbare graduală, subiectul a multe discuții, însă o tendință destul de previzibilă, dacă suntem conștienți de faptul că, nu numai deosebirea dintre tehnologia ofensivă și cea defensivă poate fi vagă, mai ales dacă ne uităm la detalii, ci chiar și escaladarea este un concept vag (Levy *op. cit.*; Zodian 2022).

Nici aici nu vorbim despre lucruri inedite. În teorie, se pot elabora trepte multiple și precise referitoare la tipurile de război, dintre care este renumită schema lui Herman Kahn (Kahn 1960). În realitate, așa cum a subliniat Schelling, singura distincție clară este cea dintre nivelul nuclear și cel convențional, el evidențiind aici rolul fundamental al „tabuului nuclear”: în situații ambigue, distincțiile nu sunt apriorice, ci se bazează pe unele elemente care ies în evidență, elemente denumite puncte

focale (Schelling 2000; Tannenwald *op. cit.*). Indiferent dacă vorbim despre nivelul strategic sau tactic din perspectivă americană, armamentul nuclear joacă rolul de punct focal și utilizarea sa este lovită de acest tabu, prin urmare, amenințarea este credibilă doar în situații extreme, de exemplu când războiul poate părea pierdut sau când existența actorului pare a fi pusă sub semnul întrebării (Schelling 2000).

Cele două tipuri de ambiguități ale tehnologiilor militare (nu sunt singurele) conduc la o anumită flexibilitate a politicilor. Vestul are, practic, o plajă destul de largă prin care poate oferi asistență, fără a risca escaladarea la nivel nuclear (în sens rațional). Din aceste motive, am observat o schimbare nuanțată a opiniilor: ieri, o categorie de armament era considerată prea riscantă, astăzi era acceptabilă. Incertitudinile și ambiguitățile au contribuit la aceste modificări graduale de sens sau de discurs public și au permis Occidentului să sprijine Ucraina, fără a se trezi cu o nouă problemă de credibilitate, cea ilustrată de jocul lui Powell.

Descurajarea nucleară a influențat astfel contextul politic, diplomatic și mediatic și a interacționat cu evoluțiile pe teren, dar în modalități destul de complexe. Capacitatea de rezistență ucraineană a permis Vestului să acționeze sub nivelul riscului de escaladare, iar ambiguitatea instrumentelor a contribuit la extinderea asistenței occidentale. Analiza rămâne însă destul de speculativă și trebuie să subliniem că nu cunoaștem cum sunt adoptate deciziile sau formele de comunicare directă dintre actori, elemente importante ale politicilor de descurajare, și lucrurile vor rămâne așa pentru o bună perioadă de timp. Suntem prea aproape de evenimente și experiența istorică sugerează că interpretările pot fi serios afectate de lipsă de informații și de prejudecăți, deci o anumită prudență intelectuală este necesară.

Componenta dezinformării în războiul din Ucraina

Daniela Lică

Cea mai mare parte a dezinformării în 2022 a vizat conflictul din Ucraina, așa cum reiese și din Raportul STRATCOM al UE (Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2) 2022). Dezinformarea și manipularea informației de către Federația Rusă în acest context a reprezentat și reprezintă în continuare un demers constant, arma informațională fiind utilizată în vederea maximizării

șanselor de câștig, prin subminarea adversarului.

Considerăm necesar de punctat, în acest context, un aspect cu privire la informațiile care parvin opiniei publice și anume că știrile și mesajele transmise atât pe cale oficială, cât și neoficială, sunt filtrate și prezentate, de cele mai multe ori, prin lentila politică, conform aderenței organizației sau instituției care le difuzează, reflectând poziționarea statului de care aparține față de părțile beligerante.

Analizând modul în care este prezentat acest război în mass-media din Rusia și din spațiul Comunității Statelor Independente (CSI) prin comparație cu cea din Occident (inclusiv aici și Europa Centrală și de Est, fiind vorba despre state membre ale NATO și UE), este ca și cum urmărim două evenimente diferite, chiar aflate în contradicție, în care „personajul” pozitiv și cel negativ se inversează. Mai mult, diverse aspecte sunt prezentate de manieră hiperbolizată.

Putem adresa, așadar, două întrebări legitime, în situația de față: *Cât adevăr este în informațiile diseminate în legătură cu prezentul război prin intermediul mass-media și al rețelelor sociale? Și, de asemenea, este dezinformarea utilizată exclusiv de Federația Rusă în acest conflict?*

Capitolul de față reprezintă o analiză foarte sintetizată a modului în care „arma informațională” este utilizată în conflictul din Ucraina, prin identificarea principalelor metode și tehnici de dezinformare și manipulare a informației, a celor mai uzitate instrumente și mijloace de propagare, a unor teme recurente proliferate pe parcursul întregului an de conflict, a țintelor vizate și a scopului și efectelor urmărite³⁰. În calitate de stat membru al NATO și UE, România este susținătoare a părții ucrainene în conflict, și, în consecință, aceasta este perspectiva în care este redactat prezentul capitol, păstrând totuși, o doză ponderată de rezervare, care se justifică prin dorința de a menține o atitudine critică, obiectivă.

Metode și tehnici de dezinformare și manipulare a informației

Actorii care folosesc informația ca armă în acest război utilizează o varietate de metode și tehnici, dezinformarea fiind diseminată în paralel cu propaganda. În continuare, evidențiem o serie de tehnici identificate ca fiind folosite de Federația Rusă pe durata întregului an de la începerea conflictului. Multe dintre aceste metode și tehnici sunt utilizate de manieră combinată, în legătură cu un singur eveniment, cum a fost cazul crimelor de război din Bucha din martie 2022³¹. Cele mai uzitate metode sunt distorsionarea informației și

³⁰ N.A.: Aspectele enunțate, urmează a fi dezvoltate într-un capitol dedicat aceleiași teme, care va fi publicat în volumul *Evaluare strategică 2022*, elaborat anual de CSSAS.

³¹ N.A.: Vom furniza, în unele cazuri, și alte exemple, în baza

monitorizării permanente a presei pe parcursul conflictului din Ucraina, considerând că acestea fac parte din cunoașterea comună, având în vedere mediatizarea intensivă a subiectului războiului.

distragerea atenției (Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2) 2023). În cele ce urmează, le vom prezenta pe cele identificate, împreună cu modalități punctuale în care au fost folosite.

- **Distorsionarea:** prezentarea faptelor și a realității de manieră denaturată. Numeroase narațiuni diseminate l-au avut drept protagonist pe președintele Zelenski, despre care s-a vehiculat că ar fi fugit din Ucraina pentru a se salva pe el și familia sa, că ar fi sub influența substanțelor stupefiante și că ar fi oferit Congresului american, la vizita sa în SUA, un drapel al Ucrainei cu însemne naziste (Nahoi 2023). Un alt exemplu îl reprezintă pretinsa deschidere a Kremlinului pentru negocieri de pace – în vreme ce atacurile cu bombe continuă, vizând inclusiv civili și infrastructuri critice. Aceasta este de fapt o tactică folosită adesea de agresori, denumită „luptă și vorbește”, pentru obținerea unei poziții mai bune la masa negocierilor. O altă distorsionare a fost în legătură cu Armistițiul de Crăciun, care nu a fost respectat chiar de partea rusă care l-a proclamat, aceasta lansând atacuri inclusiv în perioada respectivă.

- **Distragerea:** redirecționarea atenției opiniei publice asupra altor subiecte/teme controversate, ori asupra altor actori, chiar redirecționarea responsabilității pentru anumite acțiuni de război.

- **Dezmințirea/negarea** faptelor și a realității constatate pe teren și respingerea acuzațiilor duce, implicit, la denigrarea sursei. Iată și câteva exemple: negarea implicării Federației Ruse în conflictul dintre autoritățile ucrainene și separatiștii din cele două regiuni autoprocimate „republici populare” în 2014; negarea implicării în bombardarea unei maternități din Mariupol – 9 martie 2022; negarea crimelor de război din Bucha – martie 2022; acuzarea părții ucrainene și a presei internaționale de dezinformare.

- **Minimizarea:** diminuarea importanței unor fapte, precum cazul în care partea rusă susține ideea că acest conflict este prezentat de către Occident de manieră exagerată, ca un show mediatic.

- **Exagerarea:** de exemplu, forțele militare ruse sunt prezentate în termeni laudativi, spre intimidarea inamicului; de fapt, Kremlinul a trimis la luptă inclusiv bărbați foarte tineri, cu echipamente și resurse de hrană și adăpost precare pentru iarnă, și au existat mărturii din partea unora că nu fuseseră informați că vor fi trimiși la război pe teritoriul Ucrainei (Jucan 2022).

- **Mușamalizarea:** ascunderea unor informații/fapte (de exemplu, violul jurnalistei ruse Olga Zenkova).

- **Provocarea:** în media a fost invocat în mod repetat și pe numeroase căi faptul că Rusia a fost provocată de către partea ucraineană și de către

NATO să inițieze acest conflict, și apoi, în cadrul conflictului, în multiple situații.

- **Înscenarea:** adesea, a fost invocat faptul că diverse atacuri ale Federației Ruse au fost înscenări realizate de către partea ucraineană, cum au fost cele din Bucha și Mariupol.

- **Învinovățirea victimelor:** numeroase narațiuni vehiculate prin multiple mijloace susțin că ucrainenii au comis crime asupra propriilor cetățeni, pentru a putea învinovăți partea rusă.

- **Justificarea** inițierii atacurilor/atrocităților prin apelul la narațiuni precum cea a nazismului/denazificării – extrem de uzitată, care conferă o așa-zisă legitimitate conflictului.

- **Atribuirea de noi sensuri cuvintelor,** în unele cazuri, chiar opuse sensului original: ocuparea și invadarea ilegală a unor teritorii aparținând Ucrainei sunt denumite „eliberare” și „autoapărare”; ceea ce rușii au numit „referendum” a fost perceput prin presa occidentală drept un simulacru; adevărul este minciună și minciuna este adevăr; faptele sunt calificate ca *fake news*. Folosirea distopică și paradoxală a cuvintelor ne amintește de romanul 1984 al lui George Orwell, astfel încât acest vocabular poate fi denumit „nouvorba” sau „novlimba” Kremlinului (EUvsDisinfo 2022b).

- **Fabricarea unor amenințări:** amenințarea constantă cu privire la folosirea armei nucleare sau amenințări la adresa credinței ortodoxe din Ucraina. Această metodă este menită să creeze teamă, chiar panică, dar și să distragă/redirecționeze atenția de la alte evenimente, precum atacuri, crime, bombardamente asupra unor ținte civile de către ruși.

- **Foto-manipularea și falsificarea de clipuri video** constă în modificarea unor fotografii sau imagini video, cu scopul de a transmite un anumit mesaj, cel mai adesea urmărindu-se discreditarea persoanei respective. Spre exemplu, au fost realizate și difuzate prin intermediul rețelelor sociale fotografii trucate, imitând copertile unor jurnale faimoase occidentale (precum *Time*, *Charlie Hebdo* și *El Jueves*), care îl portretizau pe președintele ucrainean în ipostaze de supunere în relație cu liderii din anumite țări vestice, precum Franța și Marea Britanie, în vederea discreditării sale (Robakidze 2022).

- **Cenzurarea și chiar desființarea mass-mediei independente din Rusia** (Jack 2022) – măsură direcționată asupra propriilor cetățeni, în baza legii adoptate pe 4 martie 2022, care impune sancțiuni considerabile împotriva oricăror afirmații în spațiul media considerate ca false în legătură cu armata rusă și acțiunile sale (de ex. referiri la „invazia din Ucraina”) (Human Rights Watch 2022).

În domeniul dezinformării și manipulării informațiilor, este, de asemenea, utilizată o

clasificare așa-numită 5D, care constă în: dezmințire, distorsionare, distragere, descurajare, divizare. Primele trei concepte se regăsesc în metodele și tehnicile enumerate. *Descurajarea/demotivarea* are drept scop folosirea amenințării pentru a speria adversarii, iar *divizarea* urmărește să creeze conflicte și să extindă diviziunile în interiorul unor grupuri sau comunități sau între acestea (Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2) 2023).

Aceste metode și tehnici sunt repetate ciclic și chiar aceleași narațiuni sunt reluate și, cel mult, reformulate, pentru a păstra consecvența, în vederea maximizării puterii „armei informaționale”.

Instrumente și mijloace de diseminare a propagandei și dezinformării

Dezinformarea este proliferată de către Federația Rusă atât pe căi oficiale, cât și neoficiale, întrucât Kremlinul a pus la punct de-a lungul anilor un adevărat *ecosistem al dezinformării*, care constă într-o multitudine de canale și platforme de comunicare oficiale, proxy și canale neatribuite, pe care Rusia le folosește pentru a crea și amplifica narațiuni false. Acest *ecosistem* cuprinde cinci piloni principali: comunicări oficiale ale guvernului; mesaje diseminate la nivel global prin organisme finanțate de stat, folosindu-se inclusiv canalele oficiale diplomatice (acestea două fiind „la vedere”); cultivarea unor surse proxy (ascunse); folosirea ca armă a rețelelor sociale și dezinformarea prin mijloace cibernetice (fără legătură demonstrabilă cu statul respectiv) (U.S. Department of State 2020).

Printre cele mai cunoscute instrumente mediatiche oficiale pentru difuzarea propagandei și informațiilor manipulative se numără Sputnik (agenție de știri și post radio) și canalul de televiziune Russia Today (RT). Ambele emit nonstop, dispunând și de platforme online, și sunt disponibile în multiple limbi străine (de pildă, Sputnik emite în 31 de limbi). Aceste trusturi media nu se conformează standardelor jurnalistice, în sensul că nu manifestă obiectivitate în prezentarea știrilor, scopul lor declarat fiind propagarea dezinformării la nivel global.

Un aspect care confirmă că „arma informațională” este un instrument de luptă în acest război și, totodată, ajută la înțelegerea importanței pe care liderul rus i-o acordă, constă în faptul că postul de redactor-șef al celor două entități media este echivalent, ca funcție, cu ministrul apărării. Conform declarațiilor redactorului-șef al RT, Margarita Simonyan, acesta are misiunea definită în termeni militari, fiind capabil „de a desfășura un război informațional împotriva întregii lumi occidentale”, scopul său

strategic fiind de a „cuceri” și de a „crește o audiență” pentru ca accesul la acest public să fie folosit în „momente critice” (EUvsDisinfo 2022 a). Mai mult, postul de televiziune RT este inclus într-o listă oficială, alături de alte aproape 300 de instituții/organizații de bază, de importanță strategică pentru Rusia (Russian Government 2008). La rândul său, Sputnik a fost înființat prin decret prezidențial, cu scopul de a „raporta despre politica de stat a Rusiei în străinătate” (EUvsDisinfo 2022 a).

Pentru a-și îndeplini obiectivul, mass-media deținute de stat au beneficiat de resurse financiare suplimentare de la începutul războiului, cu toate că și anterior aveau alocate bugete anuale consistente. Așadar, în primul trimestru al anului 2022, bugetul destinat mass-media a fost triplat, prin comparație cu aceeași perioadă a anului precedent (Michałowska-Kubś 2022).

De asemenea, numeroase informații manipulative sunt difuzate pe căi neoficiale (de exemplu, rețele de socializare), unele dintre aceste informații fiind preluate și diseminate apoi de mass-media.

Un alt mijloc de proliferare a dezinformării îl reprezintă crearea unor site-uri web false care se folosesc de identitatea unor posturi radio/TV de încredere. Conținutul înșelător este amplificat „cu viteza luminii” și postat pe rețelele sociale, servicii de mesagerie și platforme de propagandă, aspect asupra căruia a atras atenția recent și Înalțul Reprezentant al UE pentru Afaceri Externe și Politică de Securitate, Josep Borrell (Borrell 2023). Amplificarea narațiunilor care țin de teoria conspirației prin crearea de conținut video generat cu ajutorul inteligenței artificiale (*deepfake*) sau *meme* și postări de tip *hashtag* reprezintă alte mijloace de propagare a dezinformării.

Rețelele sociale – Facebook, Twitter, Instagram, YouTube, Rutube, VKontakte, Tik Tok, Telegram – reprezintă un mediu foarte propice de transmitere și de amplificare a informațiilor corupte/manipulative. De pildă, Tiktok a devenit o platformă-cheie prin intermediul căreia este diseminat conținut (foto-video) cu privire la războiul din Ucraina. Pe această rețea a fost creat un cont fals atribuit președintelui Zelenski.

Societățile în care se utilizează mai multe platforme digitale sunt, inevitabil, expuse unui risc crescut, actorul care propagă informațiile manipulative dispunând de mai multe pârghii pentru a prolifera o multitudine de mesaje pentru a ajunge la un public mai larg (Bokša 2019, 2) (Drugă 2022). Oarecum paradoxal, deși sunt distribuite preponderent în mediul online, prin intermediul platformelor digitale, mesajele care poartă cu ele vectorul dezinformării au impact în viața reală. Pentru contracararea dezinformării din partea Federației Ruse, încă din februarie 2022, au fost

implementate, la nivelul unor state occidentale, măsuri de restricționare a unor platforme media (între care Sputnik și RT).

Teme recurente de propagandă și dezinformare

Federația Rusă a folosit și folosește o serie de teme recurente de propagandă și dezinformare³² în contextul războiului actual. Considerăm că unele dintre acestea au un caracter general, în vreme ce altele sunt, mai degrabă, de ordin particular.

Între aceste teme, considerăm că cea mai des întâlnită este *tema istorică*, având un caracter general, foarte cuprinzător. Aceasta înglobează valorile naționaliste, care includ, la rândul lor, o serie de aspecte: imperialismul rus și suveranitatea pierdută, în strânsă conexiune regăsindu-se valorile ruse și cele referitoare la legalitate – inclusiv tema particulară a referendumului, precum și tema minorității ruse și, respectiv, a pretensei rusofobii în societatea ucraineană. Tot în cadrul temei istorice, se regăsesc nazismul și fascismul, atribuite Ucrainei și vehiculate ca rațiune de bază pentru declanșarea „operației militare speciale”.

O a doua temă generală recurentă este cea a *înscenării atacurilor/masacrelor* (a agresivității militare). Mass-media abundă de dezinformări în legătură cu atacuri îndreptate asupra civililor și asupra infrastructurii ucrainene, partea rusă afirmând că luptă cu grijă, atacând doar ținte militare și că aceste afirmații fac parte dintr-o farsă elaborată, pusă la cale chiar de partea ucraineană (EUvsDisinfo 2022b).

Unul dintre cele mai mediatizate astfel de atacuri în masă asupra civililor îl reprezintă masacrul de la Bucha. În acest caz, au putut fi constatate diferențe notabile între numărul de victime declarat de autoritățile ucrainene și cel consemnat de către ONU. Autoritățile locale au recuperat din oraș 458 de cadavre, între victime fiind și 9 copii minori. Din acest total, în urma investigațiilor, care au fost foarte dificile și au durat luni de zile, partea ucraineană a consemnat că 419 persoane au fost ucise prin împușcare, tortură sau lovire, iar alte 39 din cauze naturale, care este posibil să fi avut legătură cu războiul (precum atac de cord) (Sly și Khudov 2022). În contrapondere, Oficiul Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului a consemnat, înainte de 31 octombrie 2022, uciderea a cel puțin 73 de civili (printre care și femei și copii) în Bucha – cercetările fiind încă în desfășurare la acel moment. După această dată, Oficiul urma să ancheteze încă 105 crime asupra civililor (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights - OHCHR Dec. 2022). Diferența rezidă, în principal, din faptul

că, la momentul publicării Raportului inițial al ONU cercetările erau încă în desfășurare, dar și din faptul că unele victime erau imposibil de identificat, chiar și în baza unor probe ADN, întrucât o parte din cadavre au fost incinerate.

Cu toate acestea, după cum observăm din acest exemplu, este destul de dificil de evaluat cu precizie când o informație este autentică și corectă, și dacă dezinformarea este realizată cu sau fără intenție manipulatorie. Totuși, având în vedere contextul și accesul redus la date din teren, putem presupune că există elemente de dezinformare provenind de la fiecare din părțile implicate în conflict.

O altă temă cu caracter general o reprezintă *tema conspirației globale și a Occidentului considerat responsabil pentru toate consecințele războiului din Ucraina*. În strânsă conexiune cu aceasta, o narațiune recurentă constă în teoria conform căreia liderii politici de la Kiev sunt marionetele Occidentului, iar Ucraina este forțată de SUA și de NATO să lupte împotriva Federației Ruse. Această afirmație este o reformulare a ideii că în Ucraina se duce un „război proxy” între Occident – asociat cu NATO – și Federația Rusă.

Tot o temă recurentă generală este cea a *ortodoxiei*, fiind proliferate numeroase mesaje legate de lupta binelui, asociat Federației Ruse, împotriva răului, reprezentat de societatea ucraineană, care îmbrățișează valorile „corupte și păgâne” occidentale; a fost elaborată inclusiv narațiunea că Rusia duce un război împotriva Satanei.

O temă de ordin particular este cea referitoare la *atacul nuclear*, care cuprinde două aspecte: pe de o parte, Rusia a manifestat de-a lungul conflictului o retorică nucleară agresivă, lipsită de responsabilitate și, pe lângă aceasta, o atitudine manipulatorie coercitivă cu privire la aprovizionarea cu energie (NATO 2022a). Iar, pe de altă parte, Moscova a acuzat Ucraina că ar plănuși să provoace un atac la propria centrală nucleară, în Zaporjje.

Tema particulară a *laboratoarelor biologice* se traduce prin narațiunea conform căreia Ucraina ar deține în mod ilegal laboratoare militare unde se fac cercetări pentru producerea unor arme biologice și chimice („bomba murdară”, cum a fost numită în media), cu finanțare americană. Acuze referitoare la acest subiect au venit însă și din partea SUA la adresa președintelui rus (Pilkington și Oladipo 2022).

Tema *crizei alimentare*, tot una de ordin mai degrabă particular, a fost, de asemenea, foarte vehiculată, cea mai frecventă narațiune difuzată opiniei publice din Africa clamând că insecuritatea

³² N.A.: Sursa de documentare pentru temele și narațiunile exemplificate o reprezintă portalul EUvsDisinfo, proiect

desfășurat în coordonarea East StratCom Task Force din cadrul Serviciului European de Acțiune Externă al UE.

alimentară este cauzată de sancțiunile Occidentului la adresa Federației Ruse și nu de atacul asupra Ucrainei, care, desigur, afectează inclusiv producția agricolă.

Țintele dezinformării

Țintele dezinformării și manipulării informațiilor de către Federația Rusă sunt pe de o parte, proprii cetățeni, precum și anumite state și organizații suprastatale, opinia publică din Ucraina și din lume. Astfel:

- opinia publică din Rusia trebuie să perceapă acest război ca pe unul de apărare; sprijinul populației este necesar, întrucât conferă o legitimitate morală liderului de la Kremlin pentru a putea continua războiul; cetățenii resimt deja în multiple moduri efectele conflictului și ale sancțiunilor economice impuse;

- militarii care sunt trimiși în teatrul de operații sunt dezinformați – au fost transmise în presă numeroase articole pe acest subiect;

- decidenții și populația din Ucraina: pe de o parte, acestora li se cultivă frica față de adversar și, pe de altă parte, se urmărește scăderea încrederea lor în forța statelor membre ale NATO și UE și în ajutorul pe care îl pot primi de la cele două organizații;

- opinia publică din state partenere, precum Belarusul, în vederea obținerii de susținere și sprijin din partea acestora;

- opinia publică din alte state ale lumii, în care Kremlinul are încă posibilitatea de a disemina informații și să prezinte războiul din perspectiva sa;

- organizațiile suprastatale care acordă sprijin diplomatic Ucrainei: NATO și UE.

De cealaltă parte, manipularea informației proliferată de partea ucraineană este îndreptată către propriul public, către adversar și către opinia publică și decidenții occidentali:

- propriul public – spre a consolida moralul populației și al celor care sunt implicați activ în luptă pentru a rezista ofensivei;

- adversarul – în vederea descurajării acestuia;
- opinia publică și decidenții occidentali, cu scopul de a atrage empatia opiniei publice globale și pentru a influența decidenții să continue să acorde sprijin diplomatic, financiar și logistic, fără de care rezistența ucrainenilor în fața atacurilor care durează deja de un an ar fi fost mult mai slabă.

Scopuri și efecte urmărite

Toate metodele și tehnicile de dezinformare și manipulare a informației au avut și au drept scop cultivarea ambiguității, a incertitudinii și a haosului informațional, urmărindu-se subminarea, altfel spus, discreditarea adversarului (Hofmann 2022) (Anti-fake 2022 b) (Lică 2022). În plus, prezentarea faptelor de manieră denaturată, astfel încât să

avantajeze actorul care fabrică respectiva informație, urmărește proiecția puterii tot în vederea intimidării adversarului – statul în cauză își creează o imagine pozitivă, de forță, chiar dacă, în realitate, pierderile în război sunt considerabile.

Alte scopuri sau efecte urmărite prin manipularea informației constă în câștigarea aprecierii și a încrederii opiniei publice interne, care susține moral demersul și conferă legitimitate, precum și a celei externe – se urmărește fie atragerea ajutorului străin, fie descurajarea acestuia pentru partea adversă.

Numeroase știri false difuzate de Federația Rusă urmăresc, pe de o parte, discreditarea NATO și a UE și, pe de altă parte, descurajarea statelor membre ale acestora de a susține partea ucraineană în conflict, prin intermediul unor amenințări cu „arma energetică” sau al unor amenințări de escaladare a conflictului, inclusiv prin mijloace nucleare.

Dezinformarea face parte din metodele controlului reflexiv, prin care se urmărește influențarea deciziilor adversarului, astfel încât acesta să și le asume în mod voluntar. Utilizarea armei informaționale de către Kremlin în conflictul din Ucraina se traduce prin propagandă și dezinformare continue și, de asemenea, prin mijloace cibernetice, folosindu-se tehnologii digitale, incluzând aici rețelele sociale.

Propagarea dezinformării și a manipulării informației de către Federația Rusă în contextul războiului din Ucraina este realizată în multiple limbi, ceea ce oferă acces la un public mai larg, urmărindu-se maximizarea efectelor urmărite. În paralel cu aceste practici, Federația Rusă aplică, pe teritoriul său, cenzura asupra informațiilor care contravin viziunii sale asupra acestui război.

În cadrul prezentului conflict, manipularea informației este proliferată de ambele părți, ca strategie de război, fiecare urmărind atragerea de partea sa a opiniei publice naționale, a partenerilor și chiar a opiniei publice internaționale.

La momentul de față, care marchează un an de la declanșarea invaziei ruse în Ucraina, nu se poate întrevădea un orizont de dezescaladare a conflictului, fapt confirmat de declarațiile oficiale ale președintelui rus și ale celui ucrainean, care au asigurat că războiul va continua atât timp cât este necesar, fiecare dintre părți învinuind adversarul și invocând lupta pentru pace și apărare, aspect susținut și în discursul președintelui american din 21 februarie 2023.

Suntem de părere că, în ceea ce privește utilizarea „armeii informaționale”, va continua tiparul dezinformării, care constă în proliferarea repetată a unor teme vechi, în paralel cu confecționarea unor noi teme și mesaje, cu folosirea metodelor, tehnicilor și instrumentelor deja identificate.

